

Finsk ordbokshistorik

Birgitta Romppanen

De första ordböckerna

Finskan började kodifieras genom Mikael Agricolas insatser i mitten på 1500-talet och genom att Bibeln kom på finska år 1642. Under 1620- och 1630-talet förstärktes svenskans ställning i Finland, medan finskan fick en svagare ställning på grund av en stark centralisering av administrationen. Finsktalande tjänstemän flyttade till Sverige och lärde sig svenska, medan de svensktalande som flyttade till Finland sällan lärde sig finska. Fram till 1809 var Finland en del av Sverige, och svenskan var förvaltnings språket i landet långt in på 1800-talet. Latin och tyska var de språk som alla i de lärda kretsarna måste kunna.

I ett samhälle där det förekommer flera språk görs skriftliga och muntliga översättningar mellan de olika språken. Översättningarna till finska bestod i första hand av andaktsböcker, almanackor, lagar och förordningar. De flesta översättare var präster, lärare eller tjänstemän, som gjorde översättningarna i tjänsten. I anslutning till översättandet började de redigera ordböcker, som även användes som läromedel under 1600- och 1700-talet. Ordböckerna hade regelmässigt latin som källspråk i både svenska och finska två- eller flerspråkiga ordböcker.

Den första ordboken med latin som källspråk och som har finska som målspråk tillsammans med svenska och tyska är Ericus Schroderus *Lexicon latino-scondicum* från 1637. Denna ordbok, som omfattar cirka 2 400 uppslagsord är i första hand en ordbok för textförståelse och ett läromedel för latinet.

Fram till mitten av 1700-talet utkom ett flertal ordböcker av parlörtyper med latin som källspråk och svenska och finska som målspråk. Latinets ställning försvagades i mitten av 1700-talet, och nationalspråken svenska och finska fick källspråksstatus i två- och flerspråkiga ordböcker. Den ordbok som kom att få störst betydelse för ordböcker där finska ingår som källspråk är Daniel Juslenius trespråkiga (finska-latin-svenska) ordbok *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Finskt Orda-Boks Försök* från 1745. Denna ordbok utgår från finskan och utgör således en milstolpe inom den finska lexikografin.

En annan viktig ordbok, som färdigställdes i manuskriptform år 1787 och som kom att få stor betydelse längre fram inom den finska enspråkiga och tvåspråkiga lexikografin, var Christfrid Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (finska-latin-svenska). Ordboken redigerades och trycktes först år 1997, men manuskriptmaterialet har använts delvis som underlag av flera ordboksredaktörer fram till början av 1950-talet.

Tiden från 1809 till 1908

Arvet från 1600- och 1700-talen var tydligt i början av 1800-talet. Flera ordböcker som hade tryckts fram till denna tid kom ut i oredigerade nya upplagor. Svenskan hade fortfarande en stark ställning som förvaltnings språk, men ryskan kom med in i bilden efter år 1809. Finskans ställning förstärktes genom den nationalistiska rörelsen, *fennomanin*, mot mitten och slutet av 1800-talet. Elias Lönnrots insamlingsresor och redigering av nationaleposet *Kalevala* (1835) och *Kanteletar* (1840) bidrog starkt till att stärka nationalkänslan och finskans ställning. Finskan ställning förstärktes även genom folkskoleförordningen år 1866, som i sin tur påverkade efterfrågan på ordböcker. I anslutning till sina resor till Karelen, insamlade Lönnrot även en ansevärd ordsfatt som han gav ut i form av en ordbok i två delar i slutet av 1800-talet.

Man hade redan år 1867 börjat planera för utgivning av en enspråkig finsk ordbok, men först år 1927 kunde riksdagen besluta om utgivningen av *Nykysuomen sanakirja* (1951–

1961). En del av materialet i denna ordbok härstammar från Lönnrots ordbok (1874–1880).

Under 1800-talets senare hälft medverkade ett flertal kända språkmän (David Emanuel David Europaeus, Frans Ferdinand Ahlman, August Engelbrekt Ahlqvist och Elias Lönnrot) till att redigera svensk-finska och finsk-svensk ordböcker. Flera av dem som utkom efter mitten av 1800-talet ingår som bilagor i textböcker för undervisning i finska och svenska

Kodifieringen av finskan fortsatte inom lexikografin genom att ordboksredaktörerna även såg sig som språkvårdare och terminologer. Ett stort antal finska nyord fick plats som uppslagsord i ordböckerna. Ordböckerna vände sig i första hand till dem som hade goda kunskaper i svenska.

Den lexikograf som fick störst betydelse för redigeringen av både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker i Finland var Knut Cannelin (1860-1938). Han hade börjat sin bana år 1889 med utgivningen av *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*, en textbok i finska med en finsk-svensk ordlista. Ordlistan i denna textbok fick sedan utgöra basen för hans finsk-svenska ordböcker under 1900-talet.

Cannelin började 1903 utveckla ordboksstrukturen i de finsk-svenska ordböckerna, så att de vände sig till dem som hade finska som sitt starkare språk. I ordboken från 1908 var den nya strukturen genomförd. Hans modell kom att gälla för så gott som alla tvåspråkiga ordböcker som har redigerats i Finland fram till 2000-talet. Knut Cannelin medverkade även i projektet med *Nykysuomen sanakirja*, varvid hans kompetens togs till vara även vid redigeringen av enspråkiga ordböcker.